

УДК 336.226

Турянський Ю. І.

Львівська комерційна академія

РОЛЬ СПЕЦИФІЧНИХ АКЦИЗІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СПОЖИВАННЯ: НА ПРИКЛАДІ ВИСОКОРЕНТАБЕЛЬНИХ І МОНОПОЛЬНИХ ТОВАРІВ

У статті розглядається роль специфічних акцизів на високорентабельні та монопольні товари. Зокрема, наведено аналіз статичних даних щодо частки акцизного доходу в загальній структурі доходів державного бюджету України, а також динаміки виробництва тютюнових та алкогольних виробів. Подано комплексний аналіз функцій та механізмів акцизного податку, а також наведено напрями підвищення ролі акцизного оподаткування.

Ключові слова: акциз, непряме оподаткування, податкові платежі, податкова система, високорентабельні товари, монопольні товари, державний бюджет.

Постановка проблеми. Невід'ємним елементом податкової системи ринкового типу є специфічні акцизи, які виступають у вигляді індивідуально-потоварного податку з обороту в однорівневій формі. Широке розповсюдження вказаної форми оподаткування зумовлене як її суттєвою фіскальною роллю, так і значними регулюючими можливостями. В Україні акцизне оподаткування представлене акцизним податком на окремі види високорентабельних і монопольних товарних груп, а саме: алкогольні напої, тютюнові вироби, транспортні засоби, нафтопродукти. Дослідження ролі акцизного оподаткування є актуальним і затребуваним, зважаючи на вагу даного податку в сукупних доходах державного бюджету України і необхідність реформування цього виду непрямого оподаткування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика непрямого оподаткування є предметом дослідження багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, відзначимо праці таких науковців як: В. Андрущенко, О. Василюк, В. Геєця, А. Даниленко, Т. Єфіменко, Ю. Іванова, А. Крисоватого, І. Луніної, А. Соколовської, С. Юрія та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатньо велику кількість наукових праць присвячених проблематиці непрямого оподаткування малодослідженими залишаються питання визначення ролі специфічних акцизів у забезпеченні оптимальної структури споживання товарів.

Мета статті – за допомогою теоретичних концепцій та економіко-статистичного аналізу визначити роль специфічних акцизів у забезпеченні оптимальної структури споживання високорентабельних та монопольних товарів.

Виклад основного матеріалу. Термін «акциз» має іноземне походження і може означати:

- *excidere* – робити надріз на клеймах, що означає сплату податку;
- *sicreare* – ножиці, які визначають відмінності у ціноутворенні;
- *assidere* – відсікання, відрізання частини ціни товару при акцизі [1, с. 270].

У контексті наведених дефініцій можна виділити притаманні акцизному збору характерні ознаки:

- 1) фіскальне наповнення дохідної частини державного та місцевих бюджетів за рахунок одержавлення частини вартості реалізованої підакцизної продукції;
- 2) перерозподіл високорентабельних доходів від продажу алкогольних напоїв, тютюнових виробів, окремих видів мінеральної сировини, інших монопольних товарів;

- 3) обмеження виробництва і споживання товарного асортименту, який завдає шкоди здоров'ю людей, стану навколишнього природного середовища тощо;

- 4) вторинний розподіл доходів заможних верств населення шляхом запровадження акцизу на товари з мало еластичною ціною попиту – ювелірні вироби, автомобілі, яхти, інші «предмети розкоші».

Механізм просування акцизного податку в Україні затверджено Податковим кодексом України з наступними змінами і доповненнями, низкою інших законодавчих та нормативно-інструктивних документів [5].

Акцизний податок, як різновид непрямого оподаткування, тісно пов'язаний з іншими опосередкованими податками, передусім з ПДВ. Так, спільними характеристиками цих двох податків є такі:

- 1) збільшують ціни товарів на суму нарахованого податкового платежу;
- 2) величина податкових зобов'язань безпосередньо не залежить від кінцевого фінансового результату і платоспроможності платників;
- 3) реальним джерелом сплати виступають обсяги проміжного та кінцевого споживання;
- 4) сфера фінансового застосування обмежується внутрішнім ринком і не поширюється на експортні операції;
- 5) у процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності виступають протекціоністським інструментом зниження конкурентоспроможності імпортерних товарів.

Водночас існує низка відмінностей між універсальним та специфічним акцизними оподаткуваннями, які чітко простежуються в розрізі окремих елементів оподаткування. По-перше, предметом для нарахування ПДВ виступають обороти від реалізації всіх товарів (робіт, послуг), акцизного податку – обороти з реалізації підакцизних товарів і продукції. По-друге, ставка для нарахування ПДВ є пропорційною для всіх товарних операцій і встановлюється у відсотках, а ставки акцизного податку диференціюються за групами товарів і можуть встановлюватись як у відсотках, так і твердих сумах (рис. 1). По-третє, акциз справляється лише на етапі виробництва або імпорту залежно від країни походження товарів, тоді як додана вартість підлягає оподаткуванню на всіх етапах. По-четверте, різними є фіскальне призначення податків: якщо ПДВ (про це свідчить проведений розрахунок) є стабільними джерелом бюджетних надходжень, та отримані податкові суми від акцизного податку коливаються під впливом ринкової кон'юнктури.

Рис. 1. Ставка акцизного податку і база оподаткування

Джерело: складено автором за: [5]

Акцизному податку, як іншим податкам, що входять до складу податкової системи держави, притаманні фіскальна і регулююча функції. Потенціал акцизу як фіскального інструменту визначається складом підакцизної продукції та величиною податкової ставки. Особливо вагомою є роль даного податку в країнах з транзитивною економікою, для яких в цілому характерне «базування на непрямі податки через відсутність достатньої і стабільної бази для прямого оподаткування (через слабкий розвиток виробництва, низькі доходи населення тощо). Так, на сьогодні за рахунок акцизу формується близько п'ятої частини податкових надходжень таких країн, як Чехія, Угорщина, Польща» [1, с. 273].

У податковій структурі зведеного бюджету України оподаткування підакцизних товарів характеризується незначною величиною і відносно спадною тенденцією у динаміці (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка суми і питомої ваги акцизного збору (податку) в доходах бюджету, податкових надходженнях та ПДВ, (млн грн)

Показники	Роки, ставки на 01.01				
	2008	2009	2010	2011	2012
1) ВВП	720731,0	949864,0	913345,0	1082569,0	1316600,0
2) доходи бюджету – всього	219936,5	297893,0	272967,0	314506,3	398553,6
із них податкові надходження	161264,2	227164,8	208073,2	234447,7	334691,9
3) акцизний збір (податок) – всього	10567,7	12783,1	21624,5	28316,1	33919,2
у тому числі:					
3.1) з вітчизняних товарів	9072,2	10230,1	17934,5	23715,3	26097,1
3.2) з імпортованих товарів	1495,5	2553,0	3690,0	4600,8	7822,1
4) частка акцизного збору (податку) (%)					
4.1) у доходах зведеного бюджету	4,8	4,3	7,9	9,0	8,5
у тому числі:					
4.1.1) з вітчизняних товарів	4,1	3,4	6,6	7,5	6,5
4.1.2) з імпортованих товарів	0,7	0,9	1,4	1,5	2,0
4.2) у податкових надходженнях	6,6	5,6	10,4	12,1	10,1
у тому числі:					
4.2.1) з вітчизняних товарів	5,6	4,5	8,6	10,1	7,8
4.2.2) з імпортованих товарів	0,9	1,1	1,8	2,0	2,3
4.3) у ВВП	1,5	1,3	2,4	2,6	2,6
у тому числі					
4.3.1) з вітчизняних товарів	1,3	1,1	2,0	2,2	2,0
4.3.2) з імпортованих товарів	0,2	0,3	0,4	0,4	0,6

Джерело: розраховано автором за: [2; 3]

Таблиця 2

Виробництво алкогольних напоїв і тютюнових виробів, (млн дол.)

Найменування підакцизної продукції	Роки, ставки на 01.01				
	2008	2009	2010	2011	2012
1. Горілка, інші міцні спиртові напої	37,2	40,0	42,3	42,5	33,4
2. Лікери, солодкі наливки, спиртові настоянки, інші спиртові напої	25,4	21,7	13,1	11,7	12,0
3. Вино виноградне	19,5	21,0	23,1	29,6	16,8
4. Вино «Шампанське»	5,4	4,0	4,2	4,2	3,7
5. Коньяк	3,6	3,9	3,1	3,6	4,7
6. Пиво	316	320	300	310	306
7. Сигарети, які містять тютюн, або суміші тютюну з заміниками тютюну, млрд шт.	129	130	114	103	95,5

Джерело: побудовано автором за: [2, с. 125]

Як видно з таблиці 1, фіскальна віддача акцизного податку є незначною і характеризується зниженням частки податку у 2009 р. порівняно з 2008 р. з 4,8% до 4,3% у доходах зведеного бюджету; з 6,6% до 5,6% у податкових надходженнях; з 1,5% до 1,3% у ВВП. Таке скорочення першочергово пов'язане із скороченням споживання у роки кризи. Однак загалом відбулося збільшення фіскальної віддачі з акцизного податку за досліджуваній період у зв'язку із переглядом ставок у сторону збільшення. Загалом коливання бюджетних надходжень від акцизного податку, на наш погляд, зумовлене проблемами в адмініструванні податку, оскільки за досліджуваній період спостерігається неспівпадіння динаміки надходжень від акцизного податку із динамікою абсолютних обсягів виробництва, а, отже, й бази оподаткування найголовніших видів підакцизної продукції – алкогольних напоїв і тютюнових виробів (табл. 2).

Слід зазначити, що позиції акцизного податку коливаються у структурі непрямого оподаткування. Так, у 2009 р. частка акцизного податку зменшилась до 10,91% порівняно із 2008 р. (13,21%), проте уже у наступні роки зростає до 19,11% у 2010 р., 22,93% у 2011 р. та 19,30% у 2012 р. (рис. 2).

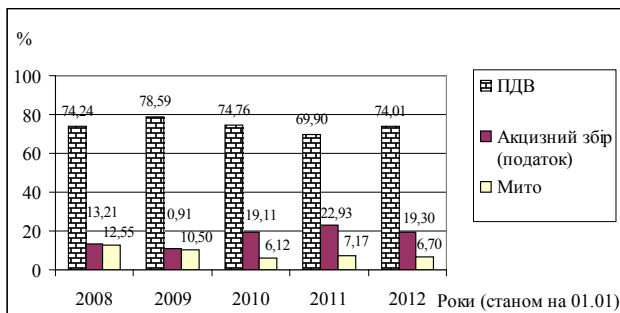

Рис. 2. Динаміка структури непрямого оподаткування

Джерело: розраховано автором за: [2; 3]

Серед причин коливання бюджетно-фіскальної віддачі акцизу слід виділити як внутрішні, так і зовнішні. Перші випливають з механізмів обчислення податку і пов'язані із великими обсягами неоподаткованих оборотів, зумовлених зростанням пільгових експортних операцій. Другий – є наслідком не до кінця прозорої системи ціноутворення, відсутністю належного контролю з боку держави за виробництвом і споживанням підакцизних товарів, зловживань з боку виробників, імпортерів, податкових агентів і посередників, спрямованих на мінімізацію податкового навантаження. Свідченням цього є неспівпадіння росту цін порівняно з темпами росту акцизного податку у кінцевих споживчих витратах населення, зокрема випереджувачий ріст цін у порівнянні із ростом акцизного податку у 2008, 2009 та 2012 рр. та зворотна ситуація у 2010 та 2011 рр. (рис. 3).

Ситуація істотно ускладнюється в умовах фінансової кризи, яка тягне за собою зниження платоспроможного попиту населення та зменшення споживання підакцизної продукції.

З іншого боку, розвивається виробництво міцних напоїв у домашніх умовах, створюються підпільні виробництва, завозиться багато контрабандних товарів, насамперед тютюнових виробів, які реалізуються за низькими цінами, що збіль-

шує їх споживання. Все це зменшує надходження до бюджету у вигляді несплачених податків. Непогано було б звернутися до зарубіжного досвіду. Так, у Фінляндії, Швеції вже існують історичні набуток у здійсненні антиалкогольної політики, яка поєднується з уведенням державної монополії на торгівлю алкогольними напоями, жорстким контролем за сплатою високих акцизів до бюджету країн. У Франції, Італії існує державна монополія на торгівлю тютюновими виробами, яка сприяє значному наповненню скарбниці держав за рахунок високих податків на цю продукцію [4].

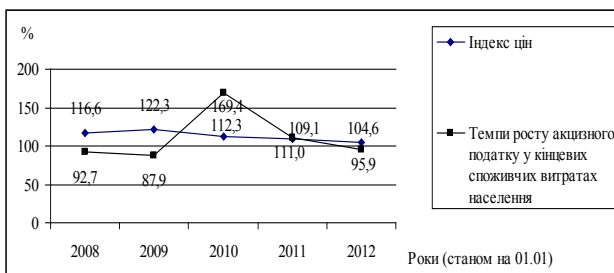

Рис. 3. Динаміка співвідношення індексу цін та темпів росту частки акцизного податку на алкогольні напої та тютюнові вироби у кінцевих споживчих витратах

Джерело: розраховано автором за: [2; 3]

Таким чином, підвищення ролі акцизного оподаткування в умовах ринкової трансформації національної економіки доцільно здійснювати за наступними напрямками:

1) розширення сфери та обсягів державного регулювання виробництва алкогольної і тютюнової продукції – спирту етилового, лікеро-горілчанних напоїв, вин, пива та пивоварних матеріалів, тютюнових виробів – шляхом активізації ліцензування, квотування, декларування, запровадження державної монополії на оптову, а в перспективі й на роздрібну торгівлю; державного регулювання роздрібною торгівлі вітчизняними та імпортними підакцизними товарами;

2) поетапного, в міру, виходу з економічної кризи, підвищення ставок акцизного податку, а також запровадження місцевих акцизів на алкогольну й тютюнову продукцію;

3) зменшення до мінімуму імпорту алкогольних напоїв та тютюнових виробів на засадах проведення протекціоністської митно-податкової політики;

4) проведення низки заходів щодо обмеження контрабандного ввезення підакцизних товарів, зменшення «тіньового» вітчизняного виробництва.

Водночас акцизний податок, виконуючи функцію формування та поновлення державних доходів, справляє вплив на різні сторони діяльності платників і споживачів монополічних і високорентабельних товарів. Регулююча функція акцизу реалізується за наступними напрямками:

1) обмеження обсягів та величини імпорту, виробництва і споживання підакцизної продукції;

2) структурні зрушення у вартісній структурі виробленого продукту в напрямі стимулювання зростання ефективності виробництва, підвищення якості виготовлених товарів, покращення споживчих характеристик продукту;

3) регулювання рентабельності виробництва підакцизних товарів.

Обмежуючий вплив акцизів на обсяги споживання (як наслідок – на обсяги виробництва) застосовується, як правило, щодо «соціально небезпечних» товарів, головними серед яких є алкогольні напої й тютюнові вироби. Механізм обмежувального регулювання за допомогою акцизу можна охарактеризувати наступною взаємопов'язаною схемою. Акцизний податок, який включається до ціни підакцизного товару, збільшує витрати споживачів, що за наявності еластичного попиту призводить до зменшення обсягів продажу цих товарів. Зниження попиту, своєю чергою, або примушує виробників зменшувати обсяги виробництва, або спонукає їх до збереження існуючої прийнятної для споживача ціни за рахунок власного прибутку, тобто призводять до зниження рентабельності продукції, оскільки акциз, забираючи у підприємства частину виручки, негативно впливає на ціновий результат діяльності підприємства, зменшуючи його зацікавленість у виробництві підакцизної продукції. Водночас ефективність цього напрямку, регулюючого впливу акцизу, суттєво залежить від того наскільки ефективно здійснюється державний контроль за сферою обігу підакцизної продукції, наскільки міцні перешкоди для її тіншового виробництва [1, с. 273].

Стимулювання підвищення ефективності через систему акцизного оподаткування досягається шляхом диференціації ставок податку в розрізі різних груп підакцизних товарів і встановленням фіксованих норм оподаткування. Особливо важливого значення набуває регулювання якості продукції. Очевидно, оподатковуючи високим акцизом низькосортний товар, держава опосередковано спонукає платника до виробництва високоякісних товарів. З цією метою доцільно паралельно застосовувати фіксоване і відсоткове оподаткування. В Україні таке оподаткування застосовується щодо тютюнової продукції. Так при підвищенні ставки акцизу або фінансової податкової складової вартості товару, споживач може звернути-

ся до дешевої продукції. Однак, цей процес буде нетривалим, оскільки на перший план вийдуть якісні характеристики товарів, що впливають на здоров'я покупців та інші споживчі чинники.

На думку вітчизняних фахівців, одним з варіантів пом'якшення впливу акцизного податку на якість оподаткованої продукції є збільшення фінансової складової в межах комбінованої ставки податку з одночасним зменшенням адвалерної частки. Це, певною мірою, сприятиме підвищенню якості товарів, що оподатковуються акцизом. Однак, оскільки фіксована ставка не залежить від ціни, необхідно регулювати її коригувати з урахуванням інфляції, щоб підтримувати державні надходження від акцизного податку на заданому рівні [4].

Висновки і пропозиції. Таким чином, можемо зробити висновок, що вплив акцизу на рентабельність виробництва окремих товарних груп поряд з негативним, має і позитивне значення, оскільки обмежує комерційну зацікавленість у здійсненні діяльності у галузях виробництва алкоголю, тютюну, паливно-мастильних матеріалів. Зазначені виробництва з об'єктивних причин мають високий рівень рентабельності з огляду на незначні валові витрати і високу ринкову ціну готової продукції. Акцизний податок виступає формою вилучення до бюджету понад нормативного прибутку. Крім того, створюються певні обмеження, щодо недобросовісної конкуренції на ринку підакцизних товарів, а також нормалізується економічний цикл у сфері виробництва таких товарів.

Отже, акцизний податок в умовах ринкового середовища є не лише важливим бюджетоформуючим чинником, але й виконує низку обмежувально-стимулюючих функцій економічного характеру. В умовах розвитку ринкових відносин його роль зростатиме з огляду на гнучкість податку та необхідність впорядкування пропорцій виробництва й обсягів споживання високорентабельних і монопольних товарів.

Список літератури:

1. Іванов Ю. Б. Податкова система: підручник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк. – Київ: Атіка, 2006. – 920 с.
2. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р. № 2755-VI ; поточна редакція від 11.10.2011 р. на підставі 3741-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
3. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Держкомстат України; За ред. О. Г. Осауленка. – Київ: Август Трейд, 2012 – 559 с.
4. Комітет Верховної Ради з питань бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/uk/doccatalog/list?currDir=45096>.
5. Горянська Т. В. Механізм уніфікації акцизного збору в сучасних економічних системах / Т. В. Горянська. // Держава та регіони. – 2009. – № 7: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2009_7/files/EC709_14.pdf.

Турянский Ю. И.

Львовская коммерческая академия

РОЛЬ СПЕЦИФИЧЕСКИХ АКЦИЗОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОПТИМАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ ПОТРЕБЛЕНИЯ: НА ПРИМЕРЕ ВЫСОКОРЕНТАБЕЛЬНЫХ И МОНОПОЛЬНЫХ ТОВАРОВ

Резюме

В статье рассматривается роль специфических акцизов на высокорентабельные и монопольные товары. В частности, приведен анализ статических данных по доли акцизного дохода в общей структуре доходов государственного бюджета Украины, а также динамики производства табачных и алкогольных изделий. Представлен комплексный анализ функций и механизмов акцизного налога, а также приведены направления повышения роли акцизного налогообложения.

Ключевые слова: акциз, косвенное налогообложение, налоговые платежи, налоговая система, высокорентабельные товары, монопольные товары, государственный бюджет.

Turiansky Y. I.

Lviv Academy of Commerce

**THE ROLE OF SPECIFIC EXCISE IN PROMOTING THE OPTIMAL CONSUMPTION PATTERNS:
THE CASE OF HIGHLY PROFITABLE AND MONOPOLIC GOODS**

Summary

In the article author examines the role of specific excise tax on highly profitable and monopoly products. In particular, gives the analysis of statistical data on the share of excise revenue in the total revenue of the state budget of Ukraine, as well as the dynamics of tobacco and alcohol. Posted complex analysis functions and mechanisms of excise tax and are ways to increase the role of excise taxation.

Key words: excise tax, indirect taxing, tax payments, tax system, highly profitable products, monopoly goods, state budget.

УДК 336.76

Чайковська В. П.

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

**РИНОК БАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК В УКРАЇНІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

Проаналізовано розвиток ринку банківських платіжних карток в Україні. Встановлено, що платіжні картки поки що так і не стали повноцінним платіжним інструментом в Україні. Визначено перспективи розвитку ринку банківських платіжних карток.

Ключові слова: комерційний банк, банківська платіжна картка, банкомат, термінал, держателі платіжних карток.

Постановка проблеми. Ринок банківських послуг останнім часом розвивається під значним впливом провідних технологій. Одним із напрямків банківської діяльності, де постійне їх оновлення має вирішальне значення, є карткові платіжні технології. Розрахунки за участю фізичних осіб, на відміну від міжгосподарських розрахунків, здійснюються в Україні переважно готівкою. Такі традиційні інструменти безготівкових розрахунків як чеки, платіжні доручення у цій сфері майже не застосовуються, що можна пояснити малими обсягами трансакцій окремих платників та низьким рівнем розвитку банківських послуг в Україні. Проте, надмірне розбухання готівкового обороту та істотне підвищення розміру трансакцій найбільш заможного прошарку населення, зумовлені трансформаційними процесами в економіці, викликали гостру потребу в запровадженні нових доступних інструментів безготівкових розрахунків у дану сферу. Зазначеним критеріям повною мірою відповідають банківські платіжні картки, які надають велику кількість переваг як їх держателям, так і банкам, що здійснюють їх емісію та обслуговування. Для держателів карток – це зручність, надійність, практичність, економія часу. Для банків це – підвищення конкурентоздатності та престижності, наявність гарантій платежу, зниження витрат на облік та обробку паперово-грошової маси, мінімальні часові витрати та економія живої праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення готівкового та безготівкового обігу електронних грошей є предметом дискусій учених, економістів, фінансистів, практиків, розглядаються такими науковцями, як: В. Антонюк, В. Божко, О. Брегеда, Н. Внукова, Н. Ільницька, К. Кіреєва, О. Колодізев, І. Курдельчук, Г. Макаріна, І. Рогач, А. Савченко, М. Сезнюк, В. Харченко, В. Ющенко та інші. Деякі вважають, що

електронні записи є основою безготівкового обігу, а тому електронних грошей зовсім не може бути, інші стверджують, що створення так званого «електронного гаманця» дозволяє впроваджувати у вільний обіг електронні гроші і в позабанківському обігу, що повністю зрівнює їх із готівкою і дозволяє назвати повноцінними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи безсумнівну цінність та значимість проведених наукових досліджень, необхідно зазначити, що наразі в економічній літературі низка проблем із застосування платіжних карток у готівковому обороті потребує додаткових досліджень. З розширенням мережі банкоматів значно збільшилась кількість пластикових карток, тому збільшився інтерес до цього платіжного засобу, а саме до їх переваг і недоліків.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є оцінка сучасного стану ринку банківських платіжних карток в Україні та виявлення перспектив його розвитку.

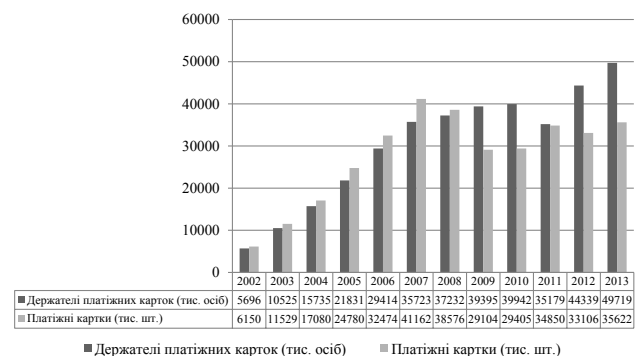

Рис. 1. Динаміка розвитку держателів платіжних карток та кількості платіжних карток в Україні, 2002–2013 рр.